

УДК 376-056.2/.3+373-056.2/.3](477+438)

[https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1\(59\)-625-638](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2026-1(59)-625-638)

Дмитрієва Оксана Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський, <https://orcid.org/0000-0001-8869-8156>

Шевченко Володимир Миколайович доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені Миколи Ярмаченка, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, <https://orcid.org/0000-0003-0119-3206>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Анотація. Реалії, у яких знаходиться сьогодні Україна, обумовлені тривалою повномасштабною війною, постійною загрозою життю і здоров'ю її громадян. Проте навіть у таких складних умовах українська освіта не просто існує, вона результативно функціонує і удосконалюється, відшуковуючи ефективні стратегії забезпечення доступу до навчання усіх без винятку здобувачів освіти, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами, реформуючи нормативно-правову базу, розробляючи нові шляхи та принципи доступності. Разом з тим, Україна вивчає досвід впровадження спеціальної та інклюзивної освіти інших європейських країн, зокрема Польщі, презентує власні напрацювання та досягнення.

Протягом 90-х рр. ХХ ст. і до наших днів система спеціальної освіти України пройшла трансформацію від традиційних форм навчання дітей з особливими освітніми потребами у закладах спеціальної освіти, які тривалий час були провідною формою навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку, до закладів освіти з інклюзивним навчанням, що є системою освітніх послуг, гарантованою державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників.

Впродовж 1989–2025 років у Польщі система спеціальної освіти пройшла шлях від сегрегаційної моделі до багатоваріантної системи, спрямована на інтеграцію осіб з інвалідністю, вирівнювання освітніх можливостей та забезпечення якості освіти. Розвиток системи спеціальної освіти в Польщі упродовж останніх десятиліть характеризується поступовим і послідовним переходом до моделі, що поєднує різні форми навчання, орієнтується на потреби дитини та відповідає європейським стандартам у сфері освіти і прав людини.

Разом з тим, такі реформи продемонстрували як позитивні аспекти, так і виклики, що постали перед державами, освітніми системами, громадянським суспільством України і Польщі.

Ключові слова: сучасні тенденції, спеціальна освіта, інклюзивна освіта, реформування, діти з особливими освітніми потребами.

Dmitriieva Oksana Ivanivna PhD in Pedagogy, Associate Professor at the Department of Special Pedagogy and Inclusive Education of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, Kamianets-Podilsky, <https://orcid.org/0000-0001-8869-8156>

Shevchenko Volodymyr Mykolayovych Doctor of Science in Pedagogy, Professor of the Mykola Yarmachenko Department of Deaf Education and Deaf Psychology at the Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, <https://orcid.org/0000-0003-0119-3206>

MODERN TRENDS IN SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION IN UKRAINE AND ABROAD

Abstract. The realities in which Ukraine finds itself today are caused by a prolonged full-scale war and a constant threat to the lives and health of its citizens. However, even in such difficult conditions, Ukrainian education not only exists, but also functions effectively and is improving, seeking effective strategies to ensure access to education for all students without exception, including children with special educational needs, reforming the regulatory framework, and developing new ways and principles of accessibility. At the same time, Ukraine is studying the experience of other European countries, in particular Poland, in implementing special and inclusive education, and is presenting its own developments and achievements.

During the 1990s and up to the present day, Ukraine's special education system has undergone a transformation from traditional forms of education for children with special educational needs in special education institutions, which for a long time were the leading form of education for children with psychophysical developmental disorders, to educational institutions with inclusive education, which is a system of educational services guaranteed by the state, based on the principles of non-discrimination, consideration of human diversity, and the effective involvement and inclusion of all participants in the educational process.

During 1989 - 2025 Poland's special education system evolved from a segregated model to a multi-variant system aimed at integrating people with disabilities, equalizing educational opportunities, and ensuring the quality of education. The development of the special education system in Poland over the last few decades has been characterized by a gradual and consistent transition to a model that combines different forms of learning, focuses on the needs of the child, and meets

European standards in the field of education and human rights. At the same time, these reforms have demonstrated both positive aspects and challenges facing the states, education systems, and civil society in Ukraine and Poland.

Keywords: modern trends, special education, inclusive education, reforming, children with special educational needs.

Постановка проблеми. Реалії, у яких знаходиться сьогодні Україна, обумовлені тривалою повномасштабною війною, постійною загрозою життю і здоров'ю її громадян. Особливої цінності набуває життя і здоров'я кожної людини. Проте навіть у таких складних умовах українська освіта не просто існує, вона результативно функціонує і удосконалюється, відшуковуючи ефективні стратегії забезпечення доступу до навчання усіх без винятку здобувачів освіти, у тому числі дітей з особливими освітніми потребами, реформуючи нормативно-правову базу, розробляючи нові шляхи та принципи доступності. Разом з тим, Україна вивчає досвід впровадження спеціальної та інклюзивної освіти інших європейських країн, зокрема Польщі, презентує власні напрацювання та досягнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції спеціальної та інклюзивної освіти в Україні досліджували В. Засенко, Л. Прохоренко, Л. Одинченко, О. Орлов, С. Литовченко, О. Таранченко, С. Федоренко, О. Чеботарьова та ін. Важливі аспекти історії формування системи спеціальної освіти України, її розвитку та трансформації висвітлювалися українськими ученими (В.Бондар, В. Золотоверх, М. Супрун, В. Синьов, В. Шевченко, М. Ярмаченко та ін.). В останні роки в Україні та за кордоном відбуваються важливі трансформаційні процеси, які висвітлені у публікації.

Мета статті – здійснити аналіз сучасних тенденцій спеціальної та інклюзивної освіти, трансформації підходів та принципів до організації навчання дітей з особливими освітніми потребами в Україні та Польщі.

Виклад основного матеріалу. В Україні упродовж багатьох років більшість дітей з особливими освітніми потребами здобували освіту у спеціальних закладах освіти, адже саме вони до 90-х рр. ХХ ст. були традиційною та провідною формою навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку. У 90-х роках ХХ ст. бачення стратегії розвитку системи спеціальної освіти зводилося до альтернативи: продовжувати системи спеціальної освіти дітей із ООП або повністю відмовитись від сформованої системи й перейти до пошуку її принципово нових засад та організаційних структур, орієнтуючись на західні моделі [9]. Внаслідок кризових явищ в економіці України, відбулися зміни і у організації освіти дітей з ООП: кількість спеціальних закладів освіти зменшилася (Таблиця 1), частина їх була перепрофільована, значна кількість дітей з ООП навчалася у загальноосвітніх закладах, не отримуючи психолого-педагогічної підтримки.

Таблиця 1

Кількість спеціальних закладів освіти та учнів у них (1991-2021 рр.)

Рік	Кількість спеціальних закладів освіти	Кількість учнів
1992	409	78000
1998-2000	308	69000
2001-2014	220	42154
2015-2019	333	37400
2020-2021	243	35502

Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006 р.) і Факультативний протокол до неї, (ратифіковані Україною у 2009 р. та набули чинності для України у 2010 р.), внесли зміни у державну політику України у сфері освіти дітей з ООП, адже створення суспільного середовища рівних можливостей для осіб з інвалідністю та їх інтеграція у суспільне життя, переосмислення поточних соціальних послуг для створення системи підтримки, що забезпечить суспільну активність та незалежність людей з інвалідністю стало однією із стратегічних цілей державної політики України [6].

У 2012 р. було затверджено «Національний план дій щодо реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року» – Державну цільову програму, яка спрямована на заохочення, захист і забезпечення особами з інвалідністю всіх прав людини та основоположних свобод в усіх сферах суспільного життя з урахуванням положень Конвенції, а також вжиття заходів щодо поважного ставлення до притаманної їм гідності. Важливого значення набуває інклюзивне навчання у закладах дошкільної, загальної середньої, позашкільної професійно-технічної та вищої освіти. У «Законі про освіту» зазначено, що «інклюзивне навчання – система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [5]. При цьому заклади освіти створюють умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей, а також забезпечує надання особами з особливими освітніми потребами психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, а також допоміжних засобів для навчання.

Прийняття Закону «Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг», Закону «Про повну загальну середню освіту» (2020 р.), оновлення Положення про інклюзивно-ресурсні центри (2018 р., з подальшими змінами у 2025 р.) внесли суттєві зміни у організацію освіти осіб з ООП, адже діти з ООП отримали право на освіту в усіх навчальних закладах, у тому числі на безоплатну освіту в державних і комунальних навчальних закладах; для них забезпечується право на навчання за допомогою найбільш доступних для таких

осіб мови, методів і способів спілкування, зокрема навчання жестовою мовою, шрифтом Брайля, можливість запровадження дистанційної та індивідуальної форм навчання, облаштування навчального середовища, відповідно до потреб та ін., ІРЦ розширили функції щодо комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини та супроводу та ін. Зміни кількісного складу учнів з ООП в умовах інклюзивного навчання представлені у Таблиці 2.

Таблиця 2

**Кількість учнів з особливими освітніми потребами,
які навчалися у закладах з інклюзивною формою навчання**

Навчальний рік	Кількість учнів з ООП
2015-2016	2720
2016-2017	4180
2017-2018	7179
2018-2019	12347
2019-2020	19345
2021-2022	25078

Створення спеціальних та інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти врегульовано Постановою Кабінету Міністрів № 957 від 15 вересня 2021 року «Про організацію інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» (оновлено Постановою КМ № 1036, від 26 серпня 2025 р.). У документі визначено організаційні засади інклюзивного навчання учнів з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти, враховуючи воєнний стан, надзвичайні ситуації або надзвичайний стан, умови для здобуття освіти на рівні з іншими здобувачами освіти, порядок відкриття інклюзивних класів, врахування рівнів підтримки учнів з ООП, формування команд психолого-педагогічного супроводу та ін.

Стосовно надання освітніх послуг дітям з особливим освітніми потребами дошкільного віку, в Україні функціонує Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) (нова редакція, 2021 р.), Лист Міністерства освіти і науки України 13.11. 2018 р. № 1/9-691 «Щодо організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти», а також Примірне Положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами у закладі загальної середньої та дошкільної освіти інклюзивну групу у закладі дошкільної освіти (наказ МОН №609 від 22.06.2018 р.), що визначає основні принципи, завдання та функції, а також порядок організації діяльності команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, які здобувають освіту в умовах інклюзивного навчання в закладах загальної середньої та дошкільної освіти, Постанова Кабінету Міністрів України від 04 квітня 2025 р. № 381 «Про затвердження Порядку утворення та функціонування спеціальних груп вихованців закладів дошкільної освіти», у якому визначено механізм утворення та умови функціонування спеціальних груп вихованців у закладах дошкільної освіти [8].

Поряд з позитивними змінами у забезпеченні освіти дітей з особливими освітніми потребами на сучасному етапі розвитку спеціальної та інклюзивної освіти в Україні, варто окреслити й виклики, зокрема: нестача фахівців корекційної освіти; недостатній рівень надання корекційно-розвиткових послуг учням з ООП у закладах з інклюзивним навчанням; недостатній рівень підготовки педагогів, які працюють з дітьми з ООП; неготовність суспільства до толерантного сприйняття таких осіб у тому числі у закладах освіти (йдеться про учнів з типовим розвитком, їхніх батьків, педагогів, персонал закладів); недостатній рівень забезпечення методичними матеріалами та ін.[4].

Розвиток сучасної України, не зважаючи на виклики сьогодення, нерозривно пов'язаний із якістю функціонування освітньої сфери, оскільки саме вона визначає потенціал економічного зростання, соціальної стабільності, науково-технологічного поступу та духовного відродження суспільства. Особливого значення у сучасній Україні, яка переживає нині глобальні виклики, набуває виважене реформування спеціальної освіти, враховуючи, в тому числі, досвід інших країн, зокрема Польщі.

Початки демократизації Польської держави та освіти розпочалися упродовж кінця 80-х – 90-х років минулого століття. Становлення національної системи освіти розпочалося одночасно із суспільно-політичними подіями у Польщі після розпаду соціалістичної системи й переходу країни від тоталітарного режиму до формування справжньої демократії [1]. Трансформація політичної системи польської держави у 1989 році спричинила формування суспільства діалогу, відкритості, демократії та плюралізму [18].

У дев'яностих роках ХХ століття польське суспільство дозріло для підготовки та проведення всебічної та довгострокової реформи національної системи освіти, яка б відповідала як глобальним, так і національним цивілізаційним викликам [19]. Освітня реформа розглядалася як необхідна умова модернізації суспільства, формування громадянського суспільства та інтеграції Польщі до європейського освітнього простору [10].

Умовно реформування системи освіти Польщі поділяють на два основні етапи. Перший етап (1989–1999 рр.) був пов'язаний із децентралізацією управління освітою, структурними перетвореннями та створенням правових засад функціонування нової освітньої системи. Другий етап, що розпочався з 1999 року, характеризується поглибленими змістовими трансформаціями, спрямованими на підвищення якості освіти та її відповідність європейським стандартам [2]. Реформа освіти у Польщі здійснювалася в умовах докорінної зміни суспільно-політичної системи держави та була зорієнтована на демократизацію освітнього процесу, розширення автономії навчальних закладів і можливість саморегуляції освітньої системи [2]. Важливим аспектом реформ стало обмеження надмірної ролі держави у безпосередньому контролі над шкільною системою, а також зміна підходів до фінансування освітніх програм і підручників [7].

Суттєвий вплив на розвиток освіти мала адміністративна реформа 90-х років, у межах якої відбулася передача значної частини повноважень у сфері освіти органам місцевого самоврядування [3]. Децентралізація управління сприяла більш гнучкому реагуванню на освітні потреби регіонів і зменшенню диспропорцій у доступі до якісної освіти. Запровадження фінансового стандарту на одного учня дозволило забезпечити більш справедливий розподіл коштів між освітніми закладами [2].

Зміни у загальній системі освіти стали підґрунтям для реформування спеціальної освіти. Після 1989 року політика Польщі щодо осіб з особливими освітніми потребами почала формуватися під впливом європейських інтеграційних процесів, міжнародних правових документів і рекомендацій світових організацій. Поступово відбувався перехід від ізоляційної моделі спеціальної освіти до моделі інтеграції та включення. У центрі уваги поступово опинилася особистість дитини, її індивідуальні освітні потреби, право на розвиток і соціальну інтеграцію [10].

Одним із ключових напрямів реформ стало нормативно-правове забезпечення спеціальної освіти. Упродовж 1990–2000-х років у Польщі було ухвалено низку законодавчих і підзаконних актів, які регламентували організацію навчання дітей з особливими освітніми потребами, порядок надання психолого-педагогічної допомоги, умови функціонування спеціальних та інтегрованих закладів освіти [12]. Законодавство поступово набувало комплексного характеру та орієнтувалося на міжнародні стандарти у сфері прав людини [10]. Важливу роль у розвитку спеціальної освіти відіграв Закон «Про систему освіти» від 7 вересня 1991 року, який гарантував право кожної дитини з інвалідністю на освіту та визначив спеціальну освіту як організований навчальний процес, адаптований до індивідуальних можливостей і потреб учня з інвалідністю [12]. Законодавчо було закріплено можливість навчання таких дітей у різних типах закладів: загальноосвітніх, інтегрованих та спеціальних школах [8].

Суттєвим кроком у розвитку системи спеціальної освіти стало впровадження механізмів психолого-педагогічної діагностики та консультування. У Польщі сформувалася мережа психолого-педагогічних консультаційних центрів, які виконують функції оцінювання освітніх потреб дитини, надання рекомендацій щодо форми навчання та супроводу освітнього процесу [13]. Такі установи відіграють важливу роль у забезпеченні індивідуалізації навчання та вибору оптимальної освітньої траєкторії [10].

Польська система спеціальної освіти передбачає використання індивідуальних навчальних програм, спеціальних методів і форм навчання, залучення фахівців різного профілю, а також створення адаптованих умов для проведення зовнішніх іспитів [12]. Одним із ключових принципів стало забезпечення рівного доступу до освіти незалежно від характеру та ступеня порушення розвитку [10].

З 2001 року в Польщі почали функціонувати чотири основні форми організації освіти осіб з інвалідністю: спеціальні школи, індивідуальне навчання,

інтеграційні класи та інклюзивне навчання у загальноосвітніх школах [12]. Така модель дозволяла гнучко враховувати освітні потреби дітей та забезпечувати можливість переходу між різними формами навчання залежно від динаміки розвитку дитини [10].

Вступ Польщі до Європейського Союзу у 2004 році став важливим етапом у подальшій модернізації системи освіти, зокрема спеціальної. Європейська інтеграція сприяла впровадженню принципів рівності, недискримінації, доступності та універсального дизайну в освіті [18]. Польща активно адаптувала національне законодавство до європейських стандартів у сфері захисту прав осіб з інвалідністю [10].

Особливе місце в системі спеціальної освіти займає раннє втручання та рання підтримка розвитку дитини. У 2009 році в Польщі було законодавчо закріплено систему ранньої підтримки, яка передбачає комплексну багатопрофільну допомогу дитині та її сім'ї з моменту виявлення порушення розвитку [16]. Рання підтримка спрямована не лише на дитину, а й на підвищення компетентності батьків та створення сприятливого середовища для розвитку [10]. Упродовж 2010–2020 років у Польщі посилюється увага до якості спеціальної освіти та інклюзії, підготовки педагогічних кадрів, міжвідомчої співпраці й моніторингу освітніх результатів учнів з особливими освітніми потребами [17]. Система спеціальної освіти розглядається як динамічна, відкрита до змін і зорієнтована на індивідуальний розвиток кожної дитини [10]. Розвиток інтеграції та інклюзії супроводжувався змінами у підготовці педагогічних кадрів. Педагог повинен був набути нових компетентностей, зокрема вміння працювати в мультидисциплінарній команді, застосовувати диференційовані методи навчання, адаптувати навчальні програми та оцінювати досягнення учнів з урахуванням їхніх можливостей [18]. Підготовка і підвищення кваліфікації вчителів стали важливою складовою державної політики у сфері спеціальної освіти [10].

Окремої уваги заслуговує питання фінансування спеціальної освіти та інклюзії. Запровадження системи субвенцій з урахуванням освітніх потреб учнів з інвалідністю дозволило створити матеріальні передумови для розвитку різних форм навчання [2]. Фінансові механізми були спрямовані на забезпечення доступності освітніх послуг, фінансування спеціальних програм, придбання дидактичних матеріалів і технічних засобів навчання [10].

У контексті реформування спеціальної освіти значну роль відіграла співпраця між освітніми, соціальними та медичними установами. Міжвідомча взаємодія стала необхідною умовою ефективної підтримки дітей з особливими освітніми потребами та їхніх сімей [16]. Такий підхід відповідає сучасним уявленням про комплексну допомогу, що охоплює всі сфери розвитку дитини [10]. Поступово в Польщі сформувалося розуміння спеціальної освіти як системи, що не обмежується лише шкільним навчанням. Вона охоплює дошкільну освіту, раннє втручання, професійну підготовку та освіту впродовж життя. Це

дозволило створити більш цілісну модель підтримки осіб з інвалідністю на різних етапах їхнього життєвого шляху [10]. Важливим чинником модернізації спеціальної освіти стала орієнтація на інклюзивні цінності, які передбачають повагу до різноманітності та визнання права кожної людини на участь у суспільному житті [18]. Інклюзія розглядається не лише як освітня технологія, а як соціальний процес, що сприяє подоланню дискримінації та соціальної ізоляції [10].

У 2021–2025 роках система спеціальної освіти та інклюзії в Польщі зазнала суттєвих якісних змін, що стали відповіддю на суспільний запит щодо рівного доступу до освіти та виконання міжнародних зобов'язань держави у сфері прав осіб з інвалідністю. Освітня політика цього періоду ґрунтувалася на ідеї поступового переходу від ізолюваного навчання дітей з особливими освітніми потребами до моделі, в якій інклюзія розглядається як базовий принцип функціонування школи. Ключовим орієнтиром для таких змін стали європейські підходи до освіти, а також положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що акцентують на праві кожної дитини навчатися в середовищі, максимально наближеному до загальноосвітнього [14].

Правове регулювання спеціальної освіти та інклюзії в Польщі спирається на багаторічну еволюцію освітнього законодавства, у межах якої поступово розширювалися гарантії для дітей з особливими освітніми потребами та їхніх родин. У сучасній моделі законодавство робить акцент на індивідуалізації навчання, обов'язковій психолого-педагогічній діагностиці та забезпеченні системної підтримки на всіх етапах освітнього процесу. Освіта дітей з інвалідністю розглядається не як відокремлена сфера, а як органічна частина загальної системи освіти, що відповідає сучасному розумінню соціальної інтеграції та рівності можливостей [14].

Сучасний стан спеціальної освіти та інклюзії в Польщі характеризується прагненням до розширення інклюзії, в умовах якої кожна дитина з ООП має право навчатися в загальноосвітніх школах, паралельно з якими існують інтеграційні та спеціальні заклади, а система поступово вдосконалюється з фокусом на доступність (пандуси, підготовлені матеріали) та інтегрування фахівців, проте виклики щодо готовності шкіл та реалізації інклюзії залишаються. Держава фінансує облаштування шкіл, а головний пріоритет – забезпечити право на освіту без дискримінації, надаючи батькам вибір, а школам – обов'язок адаптуватися [20].

Центральне місце в системі підтримки дітей з особливими освітніми потребами займають психологічно-педагогічні консультації (Poradnia psychologiczno-pedagogiczna), які здійснюють комплексну оцінку розвитку дитини та визначають оптимальні умови її навчання. На основі їхніх рекомендацій школи розробляють індивідуальні освітні програми, організовують додаткові заняття та залучають фахівців, необхідних для ефективного супроводу учня. Така система дозволяє своєчасно реагувати на труднощі в навчанні та зменшувати ризик освітньої ізоляції дитини [14].

Польська модель освіти поєднує різні форми навчання для дітей з особливими освітніми потребами, зберігаючи спеціальні школи для учнів із глибокими

порушеннями розвитку та водночас активно розвиваючи інтегроване й інклюзивне навчання у звичайних школах. Такий підхід дозволяє враховувати як ступінь порушень розвитку, так і індивідуальні можливості дитини, не обмежуючи її вибір єдиною освітньою траєкторією. Упродовж 2021–2025 років спостерігається стале зростання частки учнів з особливими освітніми потребами, які навчаються у загальноосвітніх закладах, що свідчить про поступове зміцнення інклюзивних практик на місцевому рівні [14].

Виокремимо основні напрямки розвитку польської моделі освіти:

- Розширення інклюзії: пріоритет надається навчанням дітей з ООП у загальноосвітніх школах, зокрема з інтеграційними класами.

- Право вибору батьків: батьки мають право обирати між загальноосвітньою школою (з інтегрованими класами), спеціальною школою або інтеграційним закладом.

- Фінансова підтримка: держава фінансує облаштування шкіл (пандуси, меблі) та підготовку навчальних матеріалів.

- Розвиток фахівців: залучаються фахівці (психологи, асистенти) для підтримки дітей з ООП в інтеграційних класах.

Основний акцент зроблено на такі моделі закладів:

- Загальноосвітні школи: до 1-2 дітей з ООП у класі (до 20-30 учнів).

- Інтеграційні школи: до 5 учнів з інвалідністю в класі, з підтримкою асистента та фахівців.

- Спеціальні школи: для учнів з ООП, коли це визначено психолого-педагогічною консультацією, надають більш спеціалізовану освіту.

Ключові аспектами визначені: доступність: архітектурна, комунікаційна та методична доступність шкіл є важливим напрямком; підготовка шкіл: директори та вчителі мають бути готові впроваджувати інклюзію, маючи необхідні інструменти; законодавча база: підставою для вступу до спеціального закладу є рішення психологічно-педагогічної консультації [14].

У зазначений період особливу увагу було приділено підготовці та перепідготовці педагогічних кадрів, адже саме вчитель відіграє ключову роль у реалізації інклюзивних принципів у повсякденній шкільній практиці. Заклади вищої освіти в Польщі розширили програми зі спеціальної освіти, поєднуючи ґрунтовну теоретичну підготовку з практичними навичками роботи в різнорідних класах. Формування національної системи методичної підтримки сприяло уніфікації підходів до навчання та забезпеченню педагогів сучасними інструментами роботи з дітьми з різними освітніми потребами [20].

Фінансування інклюзивної освіти в Польщі базується на принципі підвищеної державної підтримки учнів з особливими освітніми потребами, що дає змогу школам створювати адаптоване освітнє середовище, залучати асистентів учителя та фахівців супроводу. Обсяг фінансування залежить від характеру й складності порушень розвитку, що дозволяє більш гнучко реагувати на реальні потреби конкретної дитини. Важливою складовою цієї моделі є міжвідомча

співпраця між освітніми установами, соціальними службами та органами місцевого самоврядування, які відповідають за матеріальні й організаційні умови навчання [14].

Після пандемії COVID-19 особливого значення набула цифровізація освітнього процесу, зокрема в контексті доступності навчання для дітей з інвалідністю. Школи поступово були забезпечені сучасними цифровими інструментами та адаптованими навчальними матеріалами, що враховують потреби учнів із порушеннями зору, слуху та специфічними труднощами навчання. Розвиток дистанційних і змішаних форм освіти розширив можливості доступу до навчання для дітей, які раніше зустрічалися з фізичними, транспортними або організаційними бар'єрами [14].

Разом із позитивними змінами дослідники зазначають, що процес реформування спеціальної освіти в Польщі супроводжувався низкою викликів. Серед них – забезпечення повної готовності шкіл до інклюзивного навчання та подолання перешкод на шляху його реалізації; нерівномірний розподіл ресурсів між міськими та сільськими регіонами; нерівномірність впровадження інклюзивних практик у різних регіонах; дефіцит підготовлених кадрів та вузькопрофільних фахівців і значне навантаження на педагогів; потреба в подальшому вдосконаленні системи підтримки [15]. Проблемним залишається також питання подальшої соціальної та професійної інтеграції випускників спеціальних та інклюзивних програм, що потребує тіснішої взаємодії між системами освіти, соціальної політики та ринку праці. Ці проблеми є предметом наукових дискусій і подальших реформаторських кроків [10].

Отже, впродовж 1989–2025 років у Польщі відбулася ґрунтовна трансформація системи спеціальної освіти, яка пройшла шлях від сегрегаційної моделі до багатоваріантної системи, спрямована на інтеграцію осіб з інвалідністю, вирівнювання освітніх можливостей та забезпечення якості освіти. Розвиток системи спеціальної освіти в Польщі упродовж останніх десятиліть характеризується поступовим і послідовним переходом до моделі, що поєднує різні форми навчання, орієнтується на потреби дитини та відповідає європейським стандартам у сфері освіти і прав людини. Відповідно реформування спеціальної освіти здійснювалося в контексті загальноосвітніх змін, європейської інтеграції та утвердження прав людини, що забезпечило створення більш справедливої та доступної освітньої системи для осіб з інвалідністю.

Висновки. Сучасні тенденції спеціальної та інклюзивної освіти в Україні та Польщі свідчать про послідовний поступ обох країн у напрямі до такої моделі освіти, у якій інклюзія стає не винятком, а нормою. Реалізація цієї моделі потребує довготривалих інвестицій, зміни суспільних установок і постійного вдосконалення освітніх практик, проте уже сьогодні вона формує надійне підґрунтя для більш справедливої, доступної та відкритої системи освіти для усіх дітей без винятку. Разом з тим, потужна система спеціальної освіти є великим надбанням, яке має бути збережене і використане з максимальною ефективністю

та результативністю у забезпеченні освіти дітей з особливим освітніми потребами. На сьогодні системи освіти України і Польщі прагнуть до європейських стандартів інклюзивної освіти, але поступово, з фокусом на індивідуальні потреби та право кожної дитини на якісну освіту.

Література:

1. Алексієвць Л. Історіографічні оцінки суспільно-політичного розвитку Польщі в постсоціалістичний період (1989–2001). Україна-Європа-Світ. *Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія, міжнародні відносини, 2013. № 11. С. 226-231.
2. Бочаров С.В. Модернізація польської системи освіти на рубежі ХХ – ХХІ століть. *Наука. Релігія. Суспільство*. Запоріжжя, 2009. № 3. С. 23-24, 25-27.
3. Гербст М., Герчинський Я. Баланс інституційних змін. *Польська освіта в перехідний період*. Варшава, 2015. С. 3.
4. Dmitrieva, O., Chopik, O., & Mykhalska, S. Formation of inclusive competence of higher education students in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy. *PEDAGOGIKA-PEDAGOGY*, 2025. 97(6), 761-772.
5. Закон України «Про освіту». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
6. Конвенція про права осіб з інвалідністю https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
7. Мешальський С., Кремень В., Левовицький Т., Огнев'юк В., Сисоєва С. (ред.). Зміни польської системи освіти та ідея демократизації школи. *Освітні реформи: місія, дієвість, рефлексія: монографія*. Київ: ТОВ Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2013. 459 с.
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 04 квітня 2025 р. № 381 «Про затвердження Порядку утворення та функціонування спеціальних груп вихованців закладів дошкільної освіти» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2025-%D0%BF#Text>
9. Прохоренко Л., Засенко В. Розвиток спеціальної освіти в Україні: 1991-2021 рр. *Особлива дитина: навчання і виховання*. Київ: «Педагогічна преса», 2022. №4 (108). С. 7-19.
10. Шевченко В.М. Розвиток системи спеціальної освіти в Україні та Польщі (XIX – початок ХХІ століття). Монографія. Київ, 2020. С. 224, 229, 246, 272, 277, 298, 303, 309, 312, 317, 325, 331, 340, 346, 352.
11. Babka J. Podgruszewska M. Polityka oswiatowa wobec uczniow ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w perspektywie lokalnej – na podstawie opinii nauczycieli maiego miasta. *Niepelnosprawnosc. Dyskursy pedagogiki specjalnej dzisiejsza szkola a specjalne potrzeby edukacyjne*. Gdańsk, 2016. №. 22, S. 94, 96.
12. Kowalska G. System edukacji dziecka niepełnosprawnego i jego rola w polsce. *Teoria i praktyka wsparcia rodziny dziecka z niepełnosprawnością*. Siemianowice Śląskie, 2015. S. 53, 56-57, 61, 65-66.
13. Kulesza E. Education for persons with special needs in Poland. *Education of students with special needs. world experience. individualized education and therapy programs (IETPs)*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2013. S. 68, 74.
14. Ministerstwo Edukacji i Nauki. (2023). Informacja o stanie realizacji Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030. <https://www.gov.pl/web/rodzina/strategia-na-rzecz-osob-z-niepelnosprawnościami-2021-2030-ogloszona-w-dzienniku-urzedowym-rzeczypospolitej-polskiej-monitor-polski2>
15. Nazaruk, S., Konowaluk-Nikitin, H., Kisiel, P., & Szarzyńska, A. (2025). Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych w szkole ogólnodostępnej – trudności i możliwości wsparcia. Wyniki badań własnych. *KULTURA–PRZEMIANY–EDUKACJA*, 16, 78–90.

16. Puchała B., Czyż K. *Wczesne wspomaganie system edukacji*. Kraków: Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, 2009. S. 4, 8-9.
17. Szymańska M. *Niepełnosprawność w zatrudnieniu wolnorynkowym. Aktualna sytuacja w nawiązaniu do przemian historycznych. Wyniki badań. Niepełnosprawność*. Gdańsk, 2020. № 1. S. 49.
18. Wisniewska E. *Polski system edukacji w okresie przemian ustrojowych po 1989 roku – strategie i zadania. Studia porównawcze i pedagogiczne*. 2011. № 3–4. S. 210, 211, 215.
19. Zalewska-Bujak M. *Udział nauczycieli w przemianach edukacyjnych przełomu XX i XXI stulecia w Polsce*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010. № 8. S. 10.
20. Zaorska M. *Edukacja włączająca czy edukacja dla wszystkich w kontekście kategorii indywidualizacji i wspólnotowości – możliwości i ograniczenia. Szkoła specjalna*, 4/2024, 258–269.

References:

1. Aleksievets L. (2013) *Istoriografichni otsinky suspilno-politychnoho rozvytku Polshchi v postsotsialistychnyi period (1989–2001)*. Ukraina-Yevropa-Svit. [Historiographical assessments of Poland's socio-political development in the post-socialist period (1989–2001).Ukraine-Europe-World]. *Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Serii: Istorii, mizhnarodni vidnosyny - International collection of scientific papers. Series: History, International Relations*. № 11. 226-231 [in Ukrainian].
2. Bocharov S.V. (2009) *Modernizatsiia polskoi systemy osvity na rubezhi XX – XXI stolit.* [Modernization of the Polish education system at the turn of the 20th and 21st centuries.] *Nauka. Relihiia. Suspilstvo. – Science. Religion. Society. Zaporizhzhia*. № 3. 23-24, 25-27 [in Ukrainian].
3. Herbst M., Herchynskyy Ya. (2015) *Balans instytutsiinykh zmin.* [The balance of institutional changes] *Polska osvita v perekhidnyi period*. Varshava. - *Polish education in a period of transition*. Warsaw. 3 [in Ukrainian].
4. Dmitriieva, O., Chopik, O., & Mykhalska, S. *Formation of inclusive competence of higher education students in the field of knowledge 01 Education/Pedagogy. PEDAGOGIKA-PEDAGOGY*, 2025. 97(6), 761-772.
5. *Zakon Ukrainy “Pro osvitu”* [Law of Ukraine “On education”]. Rezhym dostupu – Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
6. *Konventsiiia pro prava osib z invalidnistiu* [Convention on the Rights of People with Disabilities]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].
7. Meshalskyi S., Kremen V., Levovytskyi T., Ohneviuk V., Sysoieva S. (2013). *Zminy polskoi systemy osvity ta ideia demokratyzatsii shkoly* [Changes in the Polish education system and the idea of school democratization]. *Osvitni reformy: misiia, diisnist, refleksiiia: monohrafiia*. Kyiv: TOV Vydavnyche pidpriemstvo “EDELVEIS” - *Educational reforms: mission, reality, reflection: monograph*. Kyiv: LLC Publishing House “EDELWEIS”, 459 [in Ukrainian].
8. *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 4 kvitnia 2025 r. № 381 «Pro zatverdzenia Poriadku utvorennia ta funktsionuvannia spetsialnykh hrup vykhovantsiv zakladiv doshkilnoi osvity»* [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 381 of April 4, 2025, “On Approval of the Procedure for the Formation and Functioning of Special Groups of Pupils in Preschool Education Institutions”] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/381-2025-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
9. Prokhorenko L., Zasenko V. (2022) *Rozvytok spetsialnoi osvity v Ukraini: 1991-2021 rr.* [The development of special education in Ukraine: 1991-2021]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia*. Kyiv: “Pedagogichna presa” - *Special child: education and upbringing*. Kyiv: “Pedagogical Press” №4 (108). 7-19 [in Ukrainian].
10. Shevchenko V.M. (2020) *Rozvytok systemy spetsialnoi osvity v Ukraini ta Polshchi (XIX – pochatok XXI stolittia)* [The development of special education system in Ukraine and Poland (19th – early 21st century)]. *Monohrafiia*. Kyiv. – Monograph. Kyiv. 224, 229, 246, 272, 277, 298, 303, 309, 312, 317, 325, 331, 340, 346, 352. [in Ukrainian].

11. Babka J. Podgruszewska M. Polityka oświatowa wobec uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w perspektywie lokalnej – na podstawie opinii nauczycieli małego miasta. *Niepelnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej dzisiejsza szkoła a specjalne potrzeby edukacyjne*. Gdańsk, 2016. № 22, S. 94, 96.
12. Kowalska G. System edukacji dziecka niepełnosprawnego i jego rola w Polsce. *Teoria i praktyka wsparcia rodziny dziecka z niepełnosprawnością*. Siemianowice Śląskie, 2015. S. 53, 56-57, 61, 65-66.
13. Kulesza E. Education for persons with special needs in Poland. *Education of students with special needs. world experience. individualized education and therapy programs (IETPs)*. Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, 2013. S. 68, 74.
14. Ministerstwo Edukacji i Nauki. (2023). Informacja o stanie realizacji Strategii na rzecz Osób z Niepełnosprawnościami 2021–2030. <https://www.gov.pl/web/rodzina/strategia-na-rzecz-osob-z-niepelnosprawnościami-2021-2030-ogloszona-w-dzienniku-urzedowym-rzeczypospolitej-polskiej-monitor-polski2>
15. Nazaruk, S., Konowaluk-Nikitin, H., Kisiel, P., & Szarzyńska, A. (2025). Uczeń o specjalnych potrzebach edukacyjnych w szkole ogólnodostępnej – trudności i możliwości wsparcia. Wyniki badań własnych. *KULTURA–PRZEMIANY–EDUKACJA*, 16, 78–90.
16. Puchała B., Czyż K. Wczesne wspomaganie system edukacji. Kraków: Fundacja Instytut Rozwoju Regionalnego, 2009. S. 4, 8-9.
17. Szymańska M. Niepełnosprawność w zatrudnieniu wolnorynkowym. Aktualna sytuacja w nawiązaniu do przemian historycznych. Wyniki badań. *Niepelnosprawność*. Gdańsk, 2020. № 1. S. 49.
18. Wisniewska E. Polski system edukacji w okresie przemian ustrojowych po 1989 roku – strategie i zadania. *Studia porównawcze i pedagogiczne*. 2011. № 3–4. S. 210, 211, 215.
19. Zalewska-Bujak M. Udział nauczycieli w przemianach edukacyjnych przełomu XX i XXI stulecia w Polsce. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2010. № 8. S. 10.
20. Zaorska M. Edukacja włączająca czy edukacja dla wszystkich w kontekście kategorii indywidualizacji i wspólnotowości – możliwości i ograniczenia. *Szkoła specjalna*, 4/2024, 258–269.